

บทวิจารณ์หนังสือ:

Citizenship โดย Paul Barry Clarke ***

โชติศา ขาวสนิท *

ญาเรศ อัครพัฒนานุกูล **

Paul Barry Clarke ผู้เขียนหนังสือ Citizenship นี้เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย
อาวโซ ในทางทฤษฎีการเมือง ภาควิชาการปกครอง มหาวิทยาลัยเอสเซ็กซ์ (University
of Essex) พอลเขียนงานด้าน ความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับรัฐสมัยใหม่
แนวความคิดเรื่อง ความเป็นอิสระเอกเทศทางการเมืองและธรรมชาติของความเป็น
พลเมืองในประชาธิปไตยสมัยใหม่ ตัวอย่างผลงานของ เช่น Deep Citizenship และ
Autonomy Unbound พอลยังเป็นบรรณาธิการให้กับหนังสือ Citizenship : A
Reader และเป็นบรรณาธิการร่วมของหนังสือ Dictionary of Ethics, Theology and
Society

หนังสือ Citizenship นี้ พอล (Paul) แบ่งออกเป็น หก ส่วน และแบ่งกว้าง ๆ
ได้เป็นสองส่วน คือส่วนแรก ที่ ผู้เขียนเขียนเองที่มุ่งให้เห็นภาพกว้างของแนวคิดเรื่อง
ความเป็นพลเมือง ซึ่งอธิบายและเชื่อมโยงประเด็นความคิดของ นักคิดท่านต่าง ๆ ที่

* อาจารย์ ดร., ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

** อาจารย์ ดร., ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

*** บทวิจารณ์หนังสือนี้ มีวัตถุประสงค์ในการสรุปสาระของหนังสือ และชี้ถึง ข้อดี และ ข้อจำกัด ของ
หนังสือเล่มนี้

**** ได้รับบทความ 21 กันยายน 2565; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 29 มิถุนายน 2566.

จะมีการนำผลงานของนักคิดมาจัดหมวดหมู่ไว้ในตอนหลัง ๆ และ อีกห้าส่วนหลังที่เป็นการคัด บางส่วนบางตอนของตัวบทที่แบ่งเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่ตัวบทเหล่านั้นมีร่วมกัน โดยในส่วนแรกนั้น คือ มนุษย์พลเมือง ซึ่งแบ่งย่อยออกเป็น 9 หัวข้อ ดังนี้ 1) ก่อนการเมือง 2) กำเนิดการเมือง 3) อภิสิทธิ์ และ สิทธิพิเศษ 4) พลเมืองสองประเภท 5) การหวนมาสู่ภายใน 6) การถอนออกและการกลับคืน 7) การปฏิบัติและการก้าวข้าม 8) การฟื้นฟูเมืองในฐานะเป็นสัญลักษณ์ 9) พลเมืองในฐานะเป็นโครงการ

หัวข้อแรก “ก่อนการเมือง” ผู้เขียนเริ่มจากการอธิบายถึง ความหมายของคำว่าพลเมืองเพื่อนำไปสู่การกล่าวถึงกำเนิดของการเมืองตามความเข้าใจทั่วไป นั่นคือความเป็นพลเมือง เป็นสมาชิกภาพที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในหน่วยทางการเมืองที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในกรีกเมื่อ หกร้อยและเจ็ดร้อยปีก่อนคริสตกาล โดยเงื่อนไขในการกำเนิดความเป็นพลเมืองคือการกำเนิดนครรัฐ (polis) ที่ทำให้ประชาชนบางส่วนผู้เป็นพลเมืองปลอดจากการตอบสนองความจำเป็นเฉพาะหน้าจึงทำให้ประชาชนเหล่านี้สามารถหันไปห่วงใยใส่ใจส่วนรวมได้ พลเมืองเหล่านี้มีเสรีภาพนั้นมีฐานะเสมอกัน ดังนั้นหลักการสำคัญที่มาพร้อมกับความเป็นพลเมืองคือ ความเสมอภาค และ เสรีภาพ

อย่างไรก็ตาม พอตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่า ความรู้สึกผูกพันเป็นหน่วยเดียวกันนั้นในฐานะเป็นองค์กรรวมของประชาชน ไม่ได้เกิดขึ้นทันทีที่มีนครรัฐ ด้วยการชี้ว่า แรกเริ่มนั้น Polis แรกเริ่มหมายถึงเพียงเมืองที่มีป้อมปราการ เป็นไปได้ว่า ความรู้สึกผูกพันร่วมกันในฐานะชุมชนทางการเมืองอาจเกิดติดตามมาหลังจากเกิดความรู้สึกร่วมกันว่า กลุ่มของตนเองมีลักษณะที่ต่างไปจากกลุ่มอื่น ๆ แต่จุดเปลี่ยนที่สำคัญคือการจัดขบวนรบของทหารราบติดอาวุธเต็มที ซึ่งต่างไปจากการที่แต่ละคนต่างช่วยกัน

รูปแบบเดิม โดยการจัดขบวนรบเป็นการผสมผสานการสู้แบบวีรบุรุษนิยมอย่างปัจเจกบุคคล กับ การรวมหมู่ประสานกันต่อสู้ ประเด็นสำคัญอยู่ตรงที่การประสานงานกันนี้เองที่ผู้เขียนชี้ไว้ชัดเจนอย่างมากว่า ต้องอาศัยความไว้วางใจ และความเคารพซึ่งกันและกัน ดังนั้น ความห่วงใยใส่ใจร่วมและความเสมอภาคในการร่วมปกป้องนครรัฐ นั้นได้นำไปสู่ความรู้สึกถึงความเป็นหน่วยทางการเมืองเดียวกัน

หัวข้อที่สอง กำหนดการเมือง เนื้อหาในส่วนของกำหนดการเมืองนี้ พอลชี้ถึงปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนกรีกสนใจหาคำตอบเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองที่ดี ซึ่งเป็นวิธีคิดแบบปรัชญาการเมืองที่ตั้งคำถามนี้ กรีกโบราณมีการปกครองที่หลากหลาย รูปแบบการปกครองที่เปลี่ยนแปลงบ่อยแต่ไม่มากจนทำให้สังคมการเมืองล่มสลาย จึงเปรียบเป็นห้องทดลองให้เห็นข้อดี ข้อเสียในเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงนี้มีข้อดีตรงเป็นการกระตุ้นให้เกิดการอภิปรายเกี่ยวกับรัฐบาล และลักษณะหรือธรรมชาติของรัฐบาลที่มีรูปแบบหลากหลาย มีการอภิปรายถึงรูปแบบการปกครองแบบใดว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่ดี การอภิปรายเช่นนี้เกิดขึ้นแพร่หลายทั่วไปก่อนกำหนดภาษาของการเมืองขึ้นมา ซึ่งมีแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมการเมืองเกิดขึ้นมาด้วย กฎหมายของโซลอนมีผลให้พลเมืองทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมือง ทำให้เกิดความรู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่ง หรือมีความผูกพันร่วมเป็นเจ้าของชุมชนทางการเมืองร่วมกัน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของความเป็นพลเมือง

ประวัติศาสตร์เอเธนส์โบราณมีความสำคัญต่อแนวความคิดเรื่องความเป็นพลเมือง เพราะที่นั่น แนวความคิดเรื่อง พลเมืองได้รับการอภิปรายถกเถียงและมีผลติดตามมาอย่างเป็นรูปธรรมทางการเมืองอย่างเต็มที่ที่เป็นครั้งแรก โดยแนวคิดเรื่องความเสมอภาคซึ่งเป็นหลักสำคัญของความเป็นพลเมืองอาศัยเงื่อนไขปัจจัยทาง

เศรษฐกิจที่กระตุ้นให้ก่อตัวขึ้นอย่างชัดเจน สืบเนื่องจากวิกฤติเศรษฐกิจที่ทำให้คนชั้นสูงต้องปรองดองกับคนชั้นล่างที่ลุกฮือขึ้นต่อต้าน นำไปสู่การปฏิรูปการปกครองโดยโซลอนที่แบ่งคนเป็นชนชั้นสี่ชนชั้นตามฐานะทางเศรษฐกิจและทรัพย์สินสมบัติแทนการกำเนิด อันส่งผลให้เป็นการยกเลิกรูปแบบของการปกครองแบบเดิมที่ชนชั้นสูงตามชาติกำเนิดเท่านั้นที่จะสามารถเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองสูงสุดคือ อาร์คอน แล้วเปลี่ยนเป็นชนชั้นสูงสุดตามการจัดประเภทแบบใหม่ที่สามารถเป็นอาร์คอน การเปลี่ยนแปลงนี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง การที่ฐานะทางเศรษฐกิจและทรัพย์สินบัตินั้นเป็นสถานภาพที่สามารถแสวงหาเพิ่มพูนได้นั้นย่อมเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปมีทางในการเข้าถึง ต่างจากข้อกำหนดเดิมที่ให้ชาติตระกูลเป็นเกณฑ์ โดยชาติตระกูลนั้นเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดและเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ซึ่งเป็นการตีวงกรอบจำกัดให้กับคนชั้นสูงกลุ่มเล็ก ๆ แต่ตั้งแต่เดิมเท่านั้น นอกจากนี้ โซลอนยังให้ชนชั้นล่างสุดได้มีสิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองบ้างด้วย และโซลอนได้ให้พลเมืองทุกคนมีสิทธิในการอุทธรณ์ด้วย ซึ่งศาลประชาชนนั้น พลเมืองไม่ว่าจะเป็นชนชั้นสูงหรือชนชั้นล่างเข้าดำรงตำแหน่งได้ด้วยการจับสลาก

มาตรการที่โซลอนคิดขึ้นมานี้ เป็นการเปิดให้พลเมืองทุกคนมีส่วนในการปฏิบัติกิจการสาธารณะ และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง หรือการร่วมเป็นเจ้าของชุมชนทางการเมือง ซึ่งการมีส่วนร่วมแบบนี้ เป็นรากฐานของแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองที่รุ่มรวย อย่างไรก็ตาม คนกรีกได้แบ่งมนุษย์ออกเป็น พลเมือง และผู้ที่ไม่ใช่พลเมือง โดยพลเมืองคือ อภิสิทธิ์เหนือกว่าผู้ที่ไม่ใช่พลเมือง ความเป็นพลเมืองคือสถานะที่มีความเฉพาะพิเศษซึ่งเป็นที่หวงแหน เป็นวิถีชีวิตในแบบมนุษย์ เพราะมนุษย์ตามทัศนะ

ของคนกรีกเป็นสิ่งที่ชีวิตที่ต้องอาศัยอยู่ในสังคมการเมือง โดยเป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วม และกระตือรือร้น

สำหรับในหัวข้อ พลเมืองสองประเภท นั้นมีสาระสำคัญดังนี้ ขณะที่เอเธนส์โบราณมีลักษณะความเป็นพลเมืองแบบมีส่วนร่วมและแข่งขันกระตือรือร้น สาธารณรัฐโรมันได้แบ่งคนออกเป็นสองชนชั้น คือพวก ปาตริเซียน (patrician) และ พวก เพลเบียน(plebian) ซึ่งจะไม่ได้รับอนุญาตให้แต่งงานข้ามชนชั้นกัน ทำให้กลุ่ม พลเมืองสองกลุ่มนี้แบ่งแยกกันอย่างชัดเจน อีกทั้งยังมีความแตกต่างในเรื่องสถานะทาง ศาสนาซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการเข้าดำรงตำแหน่งระดับสูง ผลอันติดตามมาในเรื่องนี้คือ ชนชั้นล่างถูกกีดกันไม่ให้อาจมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะได้อย่างเต็มที่และถูกกีด กันไม่ให้เปลี่ยนฐานะทางสังคมเป็นชนชั้นสูงได้ เมื่อพิจารณาโดยเปรียบเทียบแล้วจะ เห็นได้ว่า ความเป็นพลเมืองเอเธนส์โบราณนั้น เป็นทั้งสถานะ ที่มีสิทธิ มีหน้าที่ และ มีการมีส่วนร่วมทางการเมือง ส่วนสาธารณรัฐโรมันมีรูปแบบของความเป็นพลเมือง สองรูปแบบคือ ความเป็นพลเมืองแบบหนึ่งเฉยที่มีเพียงสถานะ ที่ถือสิทธิและหน้าที่ บางอย่างที่ไม่รวมการมีส่วนร่วมทางการเมือง และแบบกระตือรือร้น ที่นอกเหนือจาก การมีสิทธิและหน้าที่โดยทั่วไปแล้ว ยังมีสิทธิและหน้าที่ที่จะมีส่วนร่วมในชีวิตทาง การเมืองของสาธารณะด้วย ลักษณะความเป็นพลเมืองของโรมันนั้น พอล ได้อธิบายไว้ ว่า เป็นการมีสถานะทางกฎหมาย ซึ่งมีคุณค่าเพราะจะให้การปกป้องคุ้มครอง ความปลอดภัยจากกฎหมายของโรมัน และมีสิทธิในการเดินทางเคลื่อนย้ายได้เสรีมาก อย่างไรข้อจำกัดทั่วอาณาจักรโรมัน ส่งเสริมให้การค้าขายดำเนินไปด้วยสันติ และ สำหรับบางคนความเป็นพลเมืองแบบโรมันนี้ส่งเสริมแนวคิดแบบสากลนิยม อย่างไรก็ตาม สำหรับความเป็นพลเมืองแบบกรีกนั้น มีข้อจำกัดตรงที่ตีกรอบให้อยู่ภายในระดับ

นครรัฐ ความผูกพันอย่างเต็มที่กับนครรัฐที่มีมากจนเป็นการสกัดการรวมตัวที่ใหญ่กว่า ในรูปแบบสหพันธ์ของนครรัฐกรีกทั้งหมดให้ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ขณะที่ความเป็นพลเมืองแบบโรมันก็ก่อให้เกิดความภักดีที่แบ่งแยกระหว่าง ความเป็นพลเมืองโรมัน และความเป็นพลเมืองของนครรัฐที่เป็นบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง ในการอธิบายอัตลักษณ์แห่งตัวตนมนุษย์

ทางด้านหัวข้อ สถานะและการทวนกลับสู่ภายใน สามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้ กรีกเป็นแหล่งกำเนิดแนวความคิดเรื่องความเป็นพลเมืองแบบมีส่วนร่วม ซึ่งสำคัญต่อการเป็นสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในชุมชนร่วมกัน กรีกมีอุดมคติความเป็นพลเมืองในฐานะเป็นวิถีชีวิต ในฐานะสิ่งมีชีวิต สิ่งที่เป็นอยู่ ส่วนโรมัน มีความเป็นพลเมืองแบบสถานภาพ ที่ให้สถานะสองแบบ คือความเป็นพลเมืองของกรุงโรม และพลเมืองของบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง อย่างไรก็ตาม แนวคิดทางศาสนาคริสต์นั้น นั้น แบ่งแยกชีวิตในนคร กับชีวิตแห่งจิตวิญญาณ และให้ความสำคัญกับจิตวิญญาณเหนือกว่าเรื่องทางโลก การต่อสู้กันเหินห่างจากการต่อสู้ภายนอก มาให้ความสำคัญกับการต่อสู้ภายในจิตใจของมนุษย์เอง

ในส่วนหัวข้อ การถอนตัวและการหันกลับ : การถอนตัว มีสาระดังนี้ แม้ว่าก่อนหน้านี้แนวคิดแบบคริสต์ศาสนาจะทรงอิทธิพล ชีวิตที่เป็นการถอนตัวจากโลกมีอยู่แล้ว แต่ความพิเศษของแนวคิดคริสต์ศาสนาโดดเด่นเป็นการเฉพาะพิเศษในแง่ที่มีการอธิบายโดยนักบุญออกัสตินในการอธิบายสถานการณ์ที่อาณาจักรโรมันล่มสลายว่ามีสาเหตุมาจากการมีชีวิตแบบนครซึ่งเฝ้าเวลาโดยตรงกันข้ามกับชีวิตแห่งจิตใจที่เหนือกว่า อันเป็นการชี้ให้เห็นถึงความน่าดึงดูดใจของชีวิตที่มีการถอนตัวจากโลกมาสู่การให้ความสำคัญกับการดูแลจิตวิญญาณของตนเอง

หัวข้อ การถอนออกและการกลับมา มีใจความสำคัญดังนี้ มีปัจจัยหลายประการที่เป็นพื้นฐานปัจจัยให้มีการฟื้นฟูชีวิตของเมือง นครอิตาเลียนฟื้นฟูการปกครองแบบสาธารณรัฐขึ้นมา ซึ่งมีลักษณะเฉพาะแห่งความเป็นสมัยใหม่ที่มองรัฐในเชิงนามธรรม และในทางกฎหมาย รวมถึงมุมมองที่ได้รับการยอมรับในการแบ่งแยกแตกต่างระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งที่เป็นทางโลก โดยนครนั้นเป็นเรื่องทางโลก ในช่วงยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการนี้ แนวความคิดเรื่องความเป็นพลเมืองของกรีกที่มองว่าพลเมืองคือผู้ที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในกิจการสาธารณะเป็นที่น่าดึงดูดใจและได้รับการหยิบยกมาอภิปรายบ่อยครั้งในนครของพวกเยอรมันและอิตาลี ขณะเดียวกันแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบโรมันที่มองว่า พลเมืองคือผู้ถือสิทธิ มีหน้าที่และได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย ซึ่งเป็นพลเมืองแบบหนึ่งเฉยนั้น ได้รับความสนใจอย่างมากทีเดียวในรัฐสมัยใหม่ที่กำลังก่อตัวขึ้น ที่มุ่งความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ในยุคกลางนั้น การหันมาให้ความสำคัญกับจิตใจของมนุษย์ ตามที่นักบุญออกัสตินได้เน้นนั้นเป็นการปรากฏขึ้นของชีวิตภายใน ซึ่งทำให้ความหมายของคำว่า การสังกัดหรือการขึ้นต่อ (subjectivity) แตกออกเป็นสองนัย คือความหมายเดิมคือการขึ้นต่อผู้อื่น กับความหมายของการขึ้นต่อตัวเอง การยืนยันการดำรงอยู่ของตนเอง จากตรงนี้คือการให้รากฐานของการหวนกลับมาให้ความสำคัญกับชีวิตการเมือง ที่มองว่ารากฐานของชีวิตในชุมชนการเมือง คือ ปัจเจกบุคคล ที่เป็นอิสระเอกเทศ ซึ่งมีนักคิดสำคัญในโลกสมัยใหม่คือ เดส์คาร์ตส์ ส่วนอิมมานูเอล คานท์ ซึ่งมีแนวคิดที่ว่า มนุษย์นั้นมีความเป็นอิสระเอกเทศ มีตัวตนดำรงอยู่ และเป็นพื้นฐานในการรับรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ ทำให้ประสบการณ์ที่สร้างตัวตน เพราะตัวตนมีมาก่อนและทำให้ตัวตนนั้นรับรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ ได้ แม้ว่าคานท์จะไม่ได้นำเสนอแนวคิดในการปฏิบัติอย่างรุนแรงในทางการเมือง

แต่แนวคิดของคานท์นี้เมื่อนำมาขบคิดสานต่อไปอีกก็นำไปสู่การปลดปล่อยความผู้ใดสังกัดทางการเมือง ด้วยความที่มนุษย์มีตัวตนที่เป็นอิสระเอกเทศ โดยไม่มีมนุษย์คนอื่นใดที่อยู่เหนือกว่าด้วยฐานะแห่งความเป็นมนุษย์เหมือนกัน ความเป็นปัจเจกชนนิยมเช่นนี้เป็นแนวคิดที่สำคัญมากในการก่อรูปก่อร่างความเป็นพลเมืองแบบสมัยใหม่ ที่มีทั้งการสานต่อแนวคิดความเป็นพลเมืองแบบกรีกที่เน้นการมีส่วนร่วมและกระตือรือร้นในชีวิตทางการเมือง และมีสิ่งที่แตกต่างกันคือ ในโลกสมัยใหม่นั้น ความเป็นพลเมือง นั้น พลเมืองเป็นมนุษย์ที่เป็นปัจเจกบุคคลที่มีชีวิตอยู่ข้าง ๆ กับปัจเจกบุคคลอื่น ๆ อย่างเสมอภาคกัน ขณะที่โลกโบราณมองว่า พลเมืองดำรงอยู่ในฐานะสมาชิกของชุมชนทางการเมือง ซึ่งให้ความสำคัญกับนครเหนือสมาชิกในนคร ในโลกสมัยใหม่นั้น สิทธิของมนุษย์และพลเมืองนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ ดังที่แสดงออกมาในคำประกาศว่าด้วยสิทธิของมนุษย์และพลเมืองโดย สมัชชาแห่งชาติฝรั่งเศส หลังการปฏิวัติ ค.ศ. 1789

ในส่วนของหัวข้อ การปฏิบัติและหลังจากนั้น มีสาระสรุปได้ว่า แม้ว่าคำประกาศว่าด้วยสิทธิและแสดงอุดมคติว่าสิทธิของพลเมืองคือสิ่งที่แยกไม่ออกจากสิทธิแห่งมนุษย์ โดยความเป็นพลเมืองมีลักษณะของการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกระตือรือร้น อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาไม่นาน ก็มีการกำหนดกฎเกณฑ์แบ่งพลเมืองออกเป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มที่มีสิทธิในการลงคะแนนเสียง กับกลุ่มที่ไม่มีสิทธิในการลงคะแนนเสียง ยิ่งไปกว่านั้น ได้เกิดยุคแห่งความหวาดกลัวตามมา และจากประวัติศาสตร์การเมืองตะวันตก เราได้เห็น คำประกาศที่แสดงอุดมคติสวยงาม แต่ในความเป็นจริงตรงกันข้ามอีก ดังในคำประกาศอิสรภาพสหรัฐอเมริกา แต่ด้วยอุดมคติที่ปรากฏในเอกสารสำคัญ ก็เป็นแรงกระตุ้นให้ผู้คนและกลุ่มคนที่ถูกกีดกัน ลุกขึ้นมาต่อสู้และเรียกร้อง จนส่งผลให้มีการขยายสิทธิแห่งความเป็นพลเมืองที่กว้างขวางมาก

ขึ้น รวมถึง คนผิวดำ และผู้หญิงในภายหลัง ทั้งนี้เพราะ กลุ่มที่เรียกร้องมองว่า ความเป็นมนุษย์นั้นก็คือ ความเป็นพลเมืองด้วย อันเป็นการฟื้นแนวคิดแบบกรีกโบราณ ในการมองว่า ความเป็นพลเมืองนั้นคือวิถีชีวิตแบบมนุษย์ เช่นนี้จึงเป็นแรงผลักดันที่ยิ่งใหญ่ให้ต่อสู้ในฐานะมนุษย์ที่เรียกร้องต่อรัฐให้ยอมรับความเป็นมนุษย์ของผู้เรียกร้อง สิทธิพลเมือง รัฐจึงมีฐานะสำคัญในการส่งเสริม ปกป้อง คุ้มครอง วิถีชีวิตแบบมนุษย์

สำหรับหัวข้อ การฟื้นฟูนครในฐานะเป็นสัญลักษณ์ และหัวข้อ ความเป็นพลเมืองในฐานะเป็นโครงการ สามารถสรุปได้ดังนี้ จากการที่แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองในโลกสมัยใหม่มีรากฐานสำคัญมาจากความเป็นปัจเจกบุคคลที่ทรงอธิปไตย โดยเป็นรากฐานที่มาแห่งอำนาจทางการเมือง รัฐกำหนดนิยามความเป็นพลเมืองทั้งในทางอุดมคติ และในความเป็นจริงที่มีการกีดกันคนบางส่วน บางประเภทไม่ให้เป็นพลเมือง อันนำไปสู่การเรียกร้องของปัจเจกบุคคล หรือ กลุ่มบุคคลเหล่านั้น โดยการเรียกร้องที่มุ่งไปที่รัฐ เพื่อให้รัฐได้ให้การยอมรับและกำหนด และปกป้องสิทธิความเป็นพลเมือง จากตรงนี้แสดงถึงความสำคัญของรัฐในฐานะเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงความหมายขอบข่ายและระดับของความเป็นพลเมือง ซึ่งรัฐเป็นเวทีที่มีทั้งฝ่ายที่แสดงทัศนะ รวมไปถึงมีการเคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนหรือต่อต้าน ประเด็นความเป็นพลเมืองในแบบต่าง ๆ โดยมีประเด็นสำคัญที่ขั้วเดียวกันคือ ปัจเจกบุคคลนิยม และชุมชนนิยม ซึ่งแต่ละฝ่ายก็วิพากษ์วิจารณ์ข้อเสียของอีกฝ่าย ในภายหลังนั้น ได้มีการขยายขอบข่ายเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองไปรวมถึง การดูแลสวัสดิภาพของพลเมือง ซึ่งเป็นสิทธิทางสังคมเพื่อให้พลเมืองมีคุณภาพชีวิตที่ดีให้เป็นสังคมอารยะ ตรงนี้พล ได้หยิบยกทัศนะของมาร์แชลขึ้นมาโดยมองว่า สิทธิทางการเมือง และสิทธิพลเมือง ผู้วิจารณ์หนังสือมองเห็นความสนใจว่า แม้จะมีแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองในแบบต่าง ๆ

ปรากฏขึ้นก็ตาม แต่ความเป็นพลเมืองอยู่ภายในแถบต่อเนื่องระหว่างตัวของความเป็นพลเมืองแบบมีส่วนร่วมกระตือรือร้นแข่งขัน และความเป็นพลเมืองในเชิงการครองสิทธิและหน้าที่แบบนิ่งเฉยและได้รับการปกป้องตามสิทธิและหน้าที่ที่มี ซึ่งเป็นแนวคิดความเป็นพลเมืองสมัยโบราณ รวมไปถึง แนวคิดเรื่องความเป็นพลเมืองที่อยู่ภายในแถบต่อเนื่องระหว่าง ความเป็นเฉพาะพิเศษอันทรงอิทธิพลแต่เฉพาะกลุ่ม กับ ความเป็นสากล ซึ่งก็เป็นแนวคิดที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังที่พอลได้ชี้ถึงความสำคัญของการเมืองในสังคมกรีก ที่มองว่า ชีวิตทางการเมืองคือชีวิตแบบมนุษย์ พลเมืองมีชีวิตแบบมนุษย์ และชี้ไว้ในหัวข้อสุดท้ายของบทแรก ซึ่งคือ ความเป็นพลเมืองในฐานะเป็นโครงการว่า ความเป็นพลเมือง เป็นแนวความคิดที่มีศักยภาพเป็นการปลดปล่อย และการให้ความหมายของความเป็นมนุษย์และการมีวิถีชีวิตแบบมนุษย์ และความสนใจในประเด็นความเป็นพลเมืองในปัจจุบัน นั่นคืองานในการขบคิดและทบทวนตรวจสอบถึงความเป็นพลเมือง และความเป็นมนุษย์ว่าเป็นอย่างไร และจากประวัติศาสตร์ความเป็นพลเมืองนั้นเห็นได้ชัดเจนเลยว่า เราได้อธิบายตัวเราเองในหลากหลายแบบ และการอธิบายลักษณะของความเป็นพลเมืองของเรานั้น ก็ได้เริ่มมาจากการที่เราขบคิดถึงตัวเราเองว่าเราจะมีชีวิตอยู่กันอย่างไรในสังคมการเมือง ซึ่งนี่คือคำถามกับตัวตนของเราในฐานะมนุษย์ ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่า ไม่ใช่ว่ามนุษย์กลายมาเป็นพลเมือง แต่ในทางตรงกันข้าม พลเมืองตระหนักถึงความเป็นมนุษย์ และขบคิดต่อไปอีกด้วยว่า ความเป็นมนุษย์นั้นจะเป็นแบบไหนอย่างไรดี ความเป็นพลเมืองจึงเป็นสิ่งที่ผู้วิจารณ์หนังสือเห็นว่าเป็นแนวความคิดที่มีความเป็นอมตะ และเห็นด้วยกับผู้เขียนว่า มีลักษณะของการเป็นโครงการที่มนุษย์ในสังคมต่าง ๆ ต้องร่วมกันขบคิดหาคำตอบอันเหมาะสมว่า

ควรจะอยู่ในรูปแบบไหนอย่างไรจึงจะส่งเสริมชีวิตที่ดีในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

สำหรับส่วนต่าง ๆ นอกเหนือจากส่วนที่หนึ่ง ประกอบไปด้วยส่วนย่อยต่าง ๆ ดังนี้

ส่วนที่สอง กำเนิดความเป็นพลเมือง ประกอบด้วย สรรนิพนธ์จากตัวบทของนักคิดเหล่านี้ โซลอน(Solon) พลูทาร์ก (Plutarch) เพริกليس (Pericles) อริสโตเติล (Aristotle) เดมอสธีนิส (Demosthenes) ซิเซโร (Cicero) ลูเซียนัส แอนเนอุส เซเนกา ผู้ลูก (Lucius Annaeus Seneca(The Younger)) นักบุญลุค (St.Luke) นักบุญพอล (St.Paul) อีพิคเตตัส (Epictetus) มาร์กอุส เอาเรเลียส อันโตนิอุส (Marcus Aurelius Antoninus)

ส่วนที่สาม พลเมืองคริสเตียน ประกอบไปด้วย สรรนิพนธ์จากตัวบทของนักคิดเหล่านี้ ผู้เขียนนิรนาม ผู้เขียน ไดออกเนตัส (Epistle to Diognetus) นักบุญออกัสติน (St.Augustine) นักบุญอควินัส (St.Aquinas) นักบุญอควินัส (St.Thomas Aquinas) เดสิดีเรียส เอราสมุส (Desiderius Erasmus)

ส่วนที่สี่ การฟื้นฟูสมันครรัฐอิตาลี ประกอบไปด้วย สรรนิพนธ์จากตัวบทของนักคิดเหล่านี้ ดันเต อาลีกิเอร์รี (Dante Aligheri) มาร์ซิเลียสแห่งปาตาว (Marsilius of Padua) ลีโอนาร์โด บรูนิ(Leonardo Bruni)

ส่วนที่ห้า ความเป็นพลเมืองในรัฐที่ก่อตัวขึ้น ประกอบไปด้วย สรรนิพนธ์จากตัวบทของนักคิดเหล่านี้ โทมัส สตาร์กีย์(Thomas Starkey) ฌอง โบแดง(Jean Bodin) โทมัส ฮอบส์(Thomas Hobbes) ซามูเอล ฟอน พูเฟนดอร์ฟ(Samuel von Pufendorf) มงแตสกีเยอ(Montesquieu) รูสโซ(Rousseau) อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant)

ส่วนที่หก ระบียบโลกใหม่ ประกอบไปด้วยสรรณิพนธ์จากตัวบท หรือจากนักคิดเหล่านี้ คำประกาศอิสรภาพ ค.ศ. 1776 (the Declaration of Independence, 1776) รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1787 (Constitution of the United States of America, 1787) คำประกาศแห่งสิทธิมนุษยชนและพลเมือง (the Declaration of the Rights of Man and of Citizens, 1789) แอนนา เลเทียบาร์บาลด์ ไอคิน บาร์โบลด์ (Anna Laetitia Aikin Barbauld) โรเบสปีแอร์ (Robespierre) เอ็ดมันด์ เบิร์ก (Edmund Burke) โทมัส เพน (Thomas Paine) สมาคมประสานสออดคล้องแห่งลอนดอน (London Corresponding Society) เจมส์ เมดิสัน (James Madison) จอห์น อัดัมส์ (John Adams) จอร์จ วอชิงตัน (George Washington) โทมัส เจฟเฟอร์สัน (Thomas Jefferson) คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) ศาลสูงสุดแห่งสหรัฐอเมริกา (United States Supreme Court)

ส่วนที่เจ็ด พลเมืองและรัฐ ประกอบไปด้วยสรรณิพนธ์จากตัวบท หรือจากนักคิดเหล่านี้ ราล์ฟ วอลโด เอเมอร์สัน (Ralph Waldo Emerson) โจเซฟ มาสซินี (Joseph Mazzini) อับราฮัม ลินคอล์น (Abraham Lincoln) ธีโอดอร์ รูสเวลต์ (Theodore Roosevelt) โทมัส ฮิลล์ กรีน (Thomas Hill Green) เฮนรี ซิดวิก (Henry Sidgwick) จอห์น แมคคัน (John MacCUN) เซอร์ เฮนรี โจนส์ (Sir Henry Jones) แฮโรลด์ เจ. แลสกี (Harold J. Laski) โจเซฟ เอ. ชุมปีเตอร์ (Joseph A. Schumpeter) ที. เอช. มาร์แชล (T.H. Marshall) แกเบรียล เอ. อัลมอนด์ และซิดนีย์ เวอร์บา (Gabriel A. Almond and Sidney Verba) อเล็กซานเดอร์ เอ็ม บิคเคิล (Alexander M. Bickel) ไบรอัน เทอร์เนอร์ (Bryan Turner) เรย์มอนด์ แพลนท (Raymond Plant) และสนธิสัญญาแมสทริชต์ (Maastricht Treaty)

ในส่วนของคุณ์ข้อดี และข้อจำกัดของหนังสือนั้น ผู้วิจารณ์หนังสือเห็นว่า ข้อดี คือ การคัดเฉพาะตอนที่สำคัญของตัวบทที่เน้นประเด็น ความเป็นพลเมือง มาให้อ่าน ทำให้ผู้อ่านให้อ่านตัวบทจริง อันจะส่งเสริมให้อ่านได้คิดวิเคราะห์ แดกแขนงความคิด ต่าง ๆ ด้วยตัวเอง และได้มีการจัดหมวดหมู่ไว้ถึงหกหมวดหมู่ ที่ประกอบด้วยผลงานอัน หลากหลายพร้อมด้วยการอ้างอิงแหล่งที่มา รวมไปถึงการตั้งหัวข้อ ส่วนของตัวบทนั้น ขึ้นมาอันเป็นการสรุปรวบยอดความคิดทั้งหมดให้เห็นภาพชัดเจนด้วยถ้อยคำซึ่งเป็น ประโยคหรือวลีสั้น ๆ ไว้ ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านเห็นทิศทางหรือเป้าประเด็นการคัดเลือก ส่วนนิพนธ์ของตัวบทหนึ่ง ๆ นั้นมา นอกจากนี้ นักคิดบางท่าน เป็นนักคิดที่อาจไม่เป็นที่คุ้นเคยโดยทั่วไป ผู้เขียนควรแนะนำความสำคัญและอิทธิพลของนักคิด กลุ่มนักคิด หรือตัวบทที่คัดเลือกมาอย่างสั้น ๆ ก็จะช่วยให้อ่านเข้าใจเนื้อหามากขึ้นได้

ข้อจำกัดและข้อน่าสังเกตของหนังสือคือ การจะอ่านทำความเข้าใจหนังสือเล่มนี้ได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอ่านตอนแรกก่อน เพราะในแต่ละส่วนอื่น ๆ นอกจากส่วนแรกนั้น ผู้เขียนไม่ได้กล่าวนำใด ๆ ไว้เลย การแยกส่วนอ่านโดยข้ามส่วนแรก อาจจะเข้าใจประเด็นที่ผู้เขียนนำเสนอได้ยาก แต่ในอีกมุมหนึ่งก็เป็นงานที่ท้าทายสำหรับผู้ที่จะต้องตีประเด็นร่วมของนักคิดในแต่ละหมวดและหาประเด็นร่วมและจุดเชื่อมโยงด้วยตนเอง หากอาศัยการอธิบายถึงประเภทของแนววิเคราะห์ความคิดทางการเมืองตามที่ John Plamenatz ได้วิเคราะห์ไว้ในหนังสือ *Man and Society* กล่าวไว้ จะเห็นได้ว่า เป็นการผสมผสานแนวการศึกษาแบบประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง ทฤษฎีการเมือง และปรัชญาการเมือง โดยมีลำดับความของการเคลื่อนไหวของความเป็นพลเมืองและประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมืองเป็นพื้นฐาน (แนววิเคราะห์ประวัติศาสตร์ความคิดทางการเมือง) ขณะเดียวกันในการวิเคราะห์ พลาก็ได้

สรุปประเด็น หาดูร่วมและชี้จุดต่างและวิเคราะห์วิจารณ์แนวคิดทางการเมืองของ
ตัวบทต่าง ๆ (แนววิเคราะห์ทฤษฎีทางการเมือง) และมีการคัดบางส่วนของตัวบทมาให้
ผู้อ่านได้ทำความเข้าใจและวิเคราะห์ด้วยตัวเองอันเป็นการพัฒนาและสร้างภูมิปัญญาที่
เป็นของตนเองอีกด้วย(เป้าหมายของการศึกษาตามแนวปรัชญาการเมือง) กล่าวได้ว่า
หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือดีเล่มหนึ่งในแวดวงการศึกษาแบบปทัสถานนิยม อย่างไรก็ตาม
ด้วยเนื้อหาที่มีขอบเขตจำกัด ทำให้หนังสือเล่มนี้ขาดรายละเอียดเช่นการปฏิรูป
การเมืองในกรีกนั้น เช่น ผู้เขียนไม่ได้กล่าวถึงความสำคัญของโคลอสตินในการปฏิรูป
การเมืองและความเป็นพลเมืองของกรีก ทั้ง ๆ ที่คุณูปการของโคลอสตินนั้นมีไม่น้อยใน
แง่ของการเน้นความเสมอภาคก็ตาม

บรรณานุกรม

Clarke, P. B. (1994). **Citizenship**. Pluto Press: London.

Plamenatz, J. (1963). **Man and Society: From the Middle Ages to Locke**,
Volume one. London: Longman.